

Luleås första badhus. Vy från Båthusbacken 1894 med varmbadhuset längst ut på bryggan.
Luleå kommuns fotoarkiv.

Skiten torkades på nederkanten av kjolen

2023-05-29 07:52

Både 1700- och 1800-talen var på det hela taget snuskiga århundraden. Dels berodde det på att det var ont om vatten, vattnet måste bäras lång väg och det gällde att spara på dropparna. Dels berodde det på okunnighet, för bakterier och smitta var okända begrepp.

På lördagen, "lögardagen", tvättade man sig. Då tvättades ansikte, händer, hals och öron. Vad som doldes av kläderna tvättades ytterst sällan, det ansågs syndigt. Man kunde förfasas över de skitiga människorna på landsbygden där man tvättade sig när det var nödvändigt en gång om året. Att tvätta sig oftare ansågs näst intill högfärdig bland landsbygdens folk, under 1800-talet.

Löss och loppor hade goda förutsättningar

Både rika och fattiga ansåg att det var skadligt att tvätta hela kroppen. Idealet var tilltäppta porer och en skorpa av smuts som skulle fungera som bakterieskydd.

Det gamla Europa luktade illa, riktigt illa.

Patrick Süsskind talar i sin roman *Parfymen* om den stank som förr var ständigt närvarande, en stank "som vi moderna människor knappast kan göra oss en föreställning om":

"Gatorna luktade spillning...

- ...bakgårdarna luktade urin
- ...trapphusen luktade ruttet trä och råttlort
- ...människorna stank av svett och otvättade kläder
- ...ur deras munnar kom lukten av ruttna tänder
- ...floderna stank
- ...torgen stank

- ...kyrkorna stank
- ...det stank under broarna och i palatsen

Under medeltiden och långt fram i nya tiden kunde viss renhållning gå till så här!

Mellan 1800 och 1920 ökade

medellivslängden i Sverige från 37 till 60 år

Kvinnorna levde i genomsnitt något längre än männen. För den större delen av befolkningen under 1700- och 1800-talen bestod maten mest av gröt, soppor, välling och ibland fisk. Det var bara vid jul och andra festligare tillfällen som man åt kött och korv.

Före toalettpapperets tid

De nordiska vikingarna gjorde sig rena med trasor, djurben eller ostronskal. Fram till 1900 talet använde vanligt folk ofta löv, gräs eller torkade skiten på nederkanten av kjolen.

Det ryktas även om att så kallade rövskrapor användes.

På 1800-talet skulle barn lyda de vuxna.

De skulle lära sig katekesen och vara så osynliga som möjligt. De skulle också bidra till familjens försörjning genom arbete. I jordbrukssamhället var deras hjälp en självklarhet liksom bland städernas hantverkare.

Toalettbesök förr i tiden

Genom hålet kunde urin och avföring falla ner i vallgraven eller på marken precis utanför borgens murar. Några toaletter hade plats för två besökare som satt bredvid varandra över två hål i bänken. Avföring föll rätt ner i vallgraven.

Pottor och

nattstolar

Kärlen tömdes på morgonen av en tjänare. I övrigt var det pottor som gällde, åtminstone i städerna – de förekom inte så ofta på landsbygden förrän längre fram i tiden. Pottan hade man under sängen eller i ett särskilt pottskåp – sådana blev vanliga på 1800-talet.

För middagsgäster och andra tillfälliga besökare fanns inga toaletter – det var inte brukligt att gå på toaletten när man var bortbjuden. Nej, var man bortbjuden var det bara att hålla sig!

"Skitbärarkärringar"

I städerna inrättades gemensamma utedass. Ofta var dassen på en lång rad och med tunnor under, i särskilda längor på innergårdarna. I Stockholm, från 1700-talet till mitten av 1800-talet, hämtades avföringen av kvinnor som avtjänade straff på spinnhuset. De kallades skitbärarkärringar och de gick med tunnor upphängda på en stång.

Landets första offentliga vattenklosett...

...uppfördes i Linköping 1885. Men utedassen levde kvar i Sverige länge till, i synnerhet mindre välbeställda miljöer och områden. I städerna försvann de till slut med den stora rivningsvågen på 1960-och 70-talen.

Nutid

Medelförbrukningen i Malmö 1999 var 330 l/person och dygn. En dusch på 3 minuter motsvarar i snitt 36 liter varmvatten medan en dusch på 10 minuter förbrukar cirka 120 liter varmvatten.

Om alla människor i världen skulle leva som vi i Sverige skulle det behövas fyra jordklot för att producera allt vi konsumerar och använder varje år.

Tips för att spara vatten:

- Ta korta duschar i stället för att bada i badkar.
- Samla upp regnvatten från takrännor för att vattna trädgården.
- Stäng av kranen när du borstar tänderna eller tvålar in dig.
- Diska inte under rinnande vatten.
- Ställ en kanna med vatten i kylskåpet så har du kallt vatten redo, istället för att spola i kranen tills det blir kallt.

Bild: Majorna, Göteborg 1964. Utedass tv.

Vatten är en förutsättning för allt levande: människor, djur och växter.

Det finns totalt cirka 1 400 miljarder kubikkilometer vatten på jorden. 97 procent av allt vatten utgörs av saltvatten. Bara tre procent av jordens vatten är sötvatten. Två procent sötvatten är bundet i glaciärer. Bara en procent sötvatten är tillgängligt för oss människor. Det är vattnet som finns i sjöar, vattendrag eller som grundvatten i marken.

Samma vatten som dinosaurierna och Gustav Vasa drack

Jordens befolkning kommer att närma sig 10 miljarder i mitten av 2000-talet, för att i slutet av århundrandet passera 11 miljarder! Då måste jordens resurser räcka till betydligt fler människor än idag. Vi förbrukar redan nu mer naturresurser än vad jorden kan återskapa.

- Allt liv på Jorden är beroende av vatten.
- Tänk på att Jordens vatten inte förbrukas, det lånas, används och återförs.
- Vi dricker alltså "samma vatten" som Gustav Vasa och dinosaurierna drack.

Det vatten som vi använder i dag är ett lån från kommande generationer.

Jan Orsa-källan i Arvidsjaur

En av de första stugorna i kyrkbyn runt 1826-års kyrka, var troligen den s.k. Jan Orsa-stugan. Den uppfördes vid Ringlet där, vintervägen gick mot Fristad och Akkavare och vidare norrut. Jan Orsa och hans extrainkomst sommartid var att frakta folk med färja över Ringlet. Stugan stod ungefär på den plats där senare badhus och tvättstuga byggdes (se fotot nedan.) Kalkällan som levererade vatten till dessa inrättningar hette Jan Orsa-källan och den är numera kopplad till samhällets vattenledningsnät.

Gamla bad- och tvättstugan vid sjön Ringlet. Kommunens fotoarkiv.

*Badhuset under uppbyggnad 1961, stor glädje för Arvidsjaurbor att få ett badhus!
Invigningen skedde 1962. Foto Norran.*

*2024-04-21. En ny sim- och sporthall byggs bredvid 1960-talets anläggning. När den står klar,
rivs gamla Centrumbadet. Foto Kent Norberg, Arvidsjaurs kommun.*

Vatten - mer värt än guld, diamanter och olja...

I dag har över 160 miljoner människor inte tillgång till rent vatten.

Konkurrensen om de naturresurser som finns kommer alltså att öka. Många forskare varnar särskilt för att konkurrensen om vatten kommer att bli en vanlig konfliktfaktor.

Var mån om vårt rena vatten!

/Kent Norberg